

V prvih treh kiticah je vzklikal in spraševal človek, v zadnjih dveh odgovarja pesnik, najprej še z nasprotnim vzklikom, nato z zapovedjo. Stavčna intonacija, ta tonski ekvivalent človekovih fizioloških reakcij, ki je v tretji kitici grozila, da se bo zlomila, se začenja umirjati, in sicer tako, da se spušča na manjšo višino, dokler se v zadnji kitici skoraj popolnoma ne umiri. Umirjenje se sprva kaže tudi v rimi: o iz četrte kitice je artikulacijsko nižji kot i v tretji. Pesnik je s ponovnim zapiranjem rime (vokal u) v zadnji kitici podprl intenzitetno naraščanje v stavku *trpi brez miru*, kar se upira pomirjanju stavčne intonacije in učinkuje disharmonično, vendar pa prav zvesto napoveduje nemir in spopade v nadaljnjem pesnikovem življenju, ki se nikoli ne bo moglo umiriti. V zadnjih dveh kiticah prevladujoča vokala o in u, ki jima tudi eksperimentalna fonetika potrjuje asociacije s temnim, topim in počasnim v človeškem življenju (Kidrič je dobro opazil počasne troheje na koncu pesmi), se res uveljavljata v teh lastnostih, ker se njunim glasovno doživljajnim značilnostim ne upira smisel zadnjih dveh kitic, temveč jih, nasprotno, podpira.

Veliko Prešernovo ustvarjanje je usmerjalo predvsem doživetje. To si je ves čas iskalo oblik, v katerih bi se najadekvatneje utelesilo in se tako preneslo na prihodnjega doživljavca. Če so nam oblike Prešernove pesmi znane iz drugih literatur, to samo pomeni, da jih je pesnik uporabil iz istega razloga, iz katerega so v raznih literaturah nastale: ker so bile vsebini primerne, ker so jo soizražale. Tako je tudi z našo pesmijo: Prešeren se v njej ni trudil dokazati, da je tudi carmen figuratum lahko kvalitetna umetnina; razporeditev rim ima globljo utemeljenost, kakor je spomin na šolsko zapovrstje samoglasnikov v abecedi; zakoreninjene so v tipiki pesnikovega takratnega doživljanja in logiki njegovega izraza, zato je kaj malo verjetno, da bi bil pesnik z uporabo peterih vokalnih rim namigoval na vesoljnost pesniškega poklica. Vsa pesem je natančen izraz Prešernovih takratnih doživljanj, in sicer neskončno ubran izraz: razbolelim gibom duše je pokorno sledila vsa izrazna zmožnost slovenskega jezika. V tem je pesnik dosegel čarobno moč orfejevskih strun, katerih glasovom so se bila nekoč vdala ljudstva »Tracije sirove«. S svojo umetnostjo, katere odlični zastopnik je tudi pesem Pevcu, si je pesnik pokoril ne le srca tistih, ki govore in čutijo slovensko, temveč potencialno tudi vseh, ki govore in čutijo človeško. In v tem je nemara njegov univerzalizem.

Božena Orožen

PROTESTANTOVSKA KNJIŽEVNOST V SREDNJI ŠOLI

Kako naj bi danes v srednji šoli predavali najstarejšo književnost, ni samo strokovno, ampak tudi metodično vprašanje. Na kvaliteto pouka je treba paziti zlasti zato, ker ta književnost nima estetske vrednosti. Pouk je pa vendarle treba urediti tako, da nudi učencem čimveč pozitivnega.

Nižješolec je svoji razvojni stopnji primerno iz beril nesistematično spoznal prozo in poezijo naših literarnih ustvarjalcev, petošolec si je ob spoznavanju proznih in pesniških oblik znanje še dopolnil in poglobil. Višješolec pa naj bi domačo literaturo dojel sistematično v njenem razvoju; spoznal naj bi njeno rast v vsebinskem, idejnem, estetskem in jezikovnem pogledu, doumel njeno

povezanost z nacionalnim in družbenim stanjem. Prav za razumevanje njene rasti pa je nujno ne samo doživeti novejšo prozo in poezijo, ampak tudi spoznavanje njenega rojstva, poznavanje protestantske književnosti. To je izobraževalni namen.

S poukom tega literarnega poglavja želimo doseči tudi vzgojni namen. Dijakom moramo razložiti, zakaj imamo pri nas komaj slovstvene začetke v času, ko imajo na primer Angleži že svojega Shakespeara. S tem jim spodbijemo tolikokrat se ponavljajoče mnenje o zaostalosti naše literature, tudi poznejše, manjvrednostni občutek glede domače ter precenjevanje tuje, včasih celo ne-kvalitetne literature. Pokažemo jim, da so naši možje storili po svojih najboljših močeh vse, kar je bilo v takih razmerah mogoče. Pri tem jih opozorimo na številne izraze ljubezni do domačega in do slovanskih jezikov, ki jih srečujemo pri Trubarju, Dalmatinu, Bohoriču; na zavest trdne povezanosti z ljudstvom, iz katerega so izšli, a tudi na njihov odziv na ideje sodobnega humanizma. Želeti je, da bi dijaki občutili spoštovanje do prizadevnih kulturnih delavcev, četudi njihov trud ni rodil del, ki bi tudi njim kaj povedala.

Slika, ki jo učenec dobi v gimnaziji o starejši slovenski književnosti, bi morala biti jasna, manj podrobna (biografsko in bibliografsko), a tembolj živa prav zato, da bi njene obrisne ohranil še v poznejših letih, saj se s to dobo ne bo pozneje nikoli več ukvarjal. Snov ne sodi med poglavja literarne zgodovine, ki bi dijaka že sama po sebi pritegnila. Sicer se pa to dogaja z vso našo starejšo književnostjo do Prešerna, razen Linhart (Micka in Matiček) ter deloma morda Vodnika. Šestnajstletnega dijaka privlačujeta predvsem lirika in roman (S. Engelmann, *Methodik des deutschen Unterrichtes*, 1929), saj ustrezata razvijajočemu se čustvovanju pubertetnika in mu odpirata pogled v široko življenje, ki ga sam še ne pozna, a po njem hrepeni. Zato se kaj lahko primeri, da poglavje o začetkih naše književnosti zdrzne mimo dijaka, ne da bi ga kakorkoli prizadelo, in da dijak v najboljšem primeru ohrani v spominu le ostanke formalnega znanja o pisateljih in vrsti cerkvenih knjig. Ker je torej gola snov za dijaka nepriljubljena, se mi zdi glavna naloga profesorja, da poišče v gradivu stvari, ki bi dijaka utegnile problemsko zanimati, in protestantizem poveže s preteklostjo krajev, ki so učencu domači, da ga tudi čustveno dojame.

Pri označitvi posameznih obdobij ali literarnih osebnosti je praktično nemogoče izhajati iz literarnih del samih, kot zahtevajo nekateri metodiki (Mamuzić, *Ogledi iz shr. nastave u srednjim školama*, Beograd 1939; S. Engelmann, *Methodik des deutschen Unterrichtes*, 1929; P. Barth, *Die Elemente der Erziehungs- und Unterrichtslehre*, Leipzig 1919), češ da mora sicer dijak profesorjevemu pripovedovanju zgolj verjeti, ni pa sam praktično aktiven. To drži, toda pri pouku literarne zgodovine, zlasti starejših obdobij, je že zaradi snovi same, pa tudi zaradi omejenega časa najbolj primerna pripovedovalna metoda. Če bi se namreč pri označitvi kakega pisatelja ravnali vseskozi po analitični metodi, bi morali že v šoli prebrati njegova najvažnejša dela, da bi potem lahko skupno ugotovili značaj njegovega ustvarjanja, česar pa čas glede na obsežen učni načrt še zdaleč ne dopušča. Toda bilo bi prav tako napačno, če bi se omejili na golo razlago in nato na branje odlomkov brez opozoril in pogovora z dijaki. Z branjem je mogoče in treba potrditi razlago in jo utrditi s primeri, zlasti pa priti do idejnih zaključkov (dijaki naj se s profesorjevo pomočjo skušajo sami dokopati do njih), ki veljajo za tisto delo in za pisatelja. Tako je mogoče sprejemanju in usvajanju profesorjevih besed pridružiti še samostojno dejavnost, ki privede do lastnega odkrivanja, kar se trajneje ohrani v zavesti.

Kar velja za podajanje literarne zgodovine nasploh, velja tudi za protestantovsko književnost. Pri označitvi celotnega obdobja je treba uporabljati pripovedovalno metodo, a poživiti jo moramo z vmesnimi vprašanji s področja zgodovine, ki omogočajo dijakom povezavo že znanih dejstev z novimi. Preprosto in razumljivo, brez učenih definicij in tujk, ki jih je tudi pri pouku literarne zgodovine že kar preveč, skušajmo razložiti osnovna gibala, ki so sprožila reformacijo, v čem je bilo njeno bistvo, na kakšen odziv je naletela pri posameznih plasteh in zakaj, kako je z reformacijo povezano rojstvo naše knjige, katere so bile nasprotno sile, ki so jo končno zatrle, ne da bi uničile njeno glavno pridobitev. Dijaki naj tako že za pozneje doumejo, da družbeno-politični okviri k posameznim literarnim obdobjem nikakor niso samovoljni ali odtrgani od literature, ampak da jo v marsičem pojasnjujejo.

Pripovedovalno metodo uporabimo tudi pri obravnavanju protestantovskih piscev, a pri oznaki njih dela in miselnosti ob tekstu posezimo po vpraševalni in analitični metodi, ki naj dijake razgiblje, in sicer že ob oznaki Trubarjevega dela. Prvi tekst jim preberimo sami. Učenci samo poslušajo, da akustično dojamajo jezik. Seveda ima tako branje še poseben pomen, če je profesor Dolenjec. V narečju zapisani teksti spravijo dijake v dobro voljo in s tem je že ustvarjen stik. Nato tekst preberejo dijaki in ga prevedejo v sodobno slovenščino; pri tem ugotovijo dolenjske glasovne posebnosti, danes pozabljene izraze, tujke iz nemščine. Vprašamo se, zakaj je Trubar pisal tako in ne bolj čisto, »knjižno«. Tako mimogrede rešimo vprašanje o nastanku knjižnega jezika. Nazadnje prav tako skupno pregledamo črkopis (prvi brani tekst bi moral biti natisnjen v bohoričici). Učenci z veseljem izbrskajo iz spomina svoje znanje bohoričice, ki jim je še ostalo iz četrtega razreda. Podoben, a nekoliko krajši postopek je tudi pri Krelju. Že ob tekstu, ko raziskujemo jezik, opozarjamo na Trubarjev trud in ljubezen in v dijakih skušamo zbuditi spoštovanje do njegove prizadevnosti in marljivosti. Iz izbranih besedil jim poskušamo približati tudi Trubarjeve družbene in verske nazore. Tokrat jim sami preberemo (predvsem zaradi učinkovitosti) na primer odlomke o krivični gospodi, o dolžnostih podložnikov, zoper zidavo romarskih cerkva. Spomnimo se, da je bilo 16. stoletje čas kmetskih puntov, in se vprašajmo, kakšen odnos je zavzel do njih Trubar. Da Trubarja z njegovo dobrodušno zgovornostjo bolje spoznamo, preberemo — če seveda čas dopušča — tudi njegovo poročilo o sprejemu v Ljubljani; sicer jim ta dogodek samo nekoliko opišemo. Ne bi bilo nápak, če bi si dijaki zapomnili kak značilen stavek iz Trubarja v originalnem jeziku.

Zanesljiv stik z dijaki in jasnost njihovih predstav torej omogoči vpraševalna oziroma pogovorna metoda, izzvana ob branju. Kako doseči še intimnejši stik med protestanti in našim šestošolcem? Tu nam je v pomoč snov sama. V njej namreč poleg bistvenih idejnih, socioloških in literarnih elementov poiščemo drobne zanimivosti, ki sicer nikakor niso nujne, a dijake pritegnejo. V Brežicah bodo na primer še iz četrte šole večinoma vsi vedeli, da je imel Bohorič v Krškem svojo šolo, da je bil Dalmatin doma iz okolice Krškega; za dijake iz Brestanice gotovo ne bo nezanimivo, da se je nekje v bližini njihovega kraja baje rodil Bohorič. Nekateri Sevničani že vedo za »lutrovsko klet«. Eden izmed njih bi si jo lahko posebej ogledal in poročal, kakšna je in kakšne freske so v njej. Brežičane bo nemara zanimalo, da je bilo med njihovimi daljnimi predniki toliko protestantov, da so se morali katoličani s službo božjo umakniti v okoliško cerkev sv. Lenarta. Ko jim omenimo, kako je bil Trubar oster s svojimi nasprotniki, kot dokaz lahko povemo, da je v Ta prvem psalmu

ž nega trijemi izlagami napadel bojevitega katoliškega duhovnika Polidorja Montagnano, ki je bil nekaj časa župnik tudi v Leskovcu pri Krškem. Ob pripovedovanju o Bohoriču lahko tudi prikažemo, kako so se učili pred štiri sto leti, kakšne so bile takrat šole. To so malenkosti, ki jih ob ugodnih priložnostih omenimo mimogrede, a utegnejo ostati v učenčevi zavesti in dosežejo svoj namen, če so zvezane s tistim, kar je za protestantovsko književnost bistveno.

Pač pa se moramo močno omejiti v letnicah; razmejitev obdobja, Trubarjevo rojstvo in smrt, izid prve knjige, Dalmatinove Biblije in Bohoričeve slovnice — to popolnoma zadostuje; več od dijakov ne zahtevajmo. Preveč letnic je breme, ki se ga spomin kmalu otrese. Seveda z letnicami opremljamo še to in ono, a zgolj v orientacijo. Prav tako se omejimo pri naštevanju naslovov protestantovskih tiskov. Imenoma navedemo samo res temeljna dela, sicer je pa važno, da učenci vedo, kolikšna je bila tedanja literarna žetev, in da jim je jasen značaj knjig. To velja predvsem za Trubarja zaradi njegove posebne plodnosti.

Četudi gre za šestošolce, možnosti vizualnega dojetanja ne kaže opustiti. Poleg fotografskih posnetkov iz Ruplovih Protestantovskih piscev ali iz Zgodovine slovenskega slovstva I (1956) vzemimo še faksimile Trubarjevega katekizma, ki naj si ga dijaki dobro ogledajo in poskušajo brati. Četudi so dijaki Dalmatinovo Biblijo večinoma že videli ob prejšnjih ogledih muzeja, jih ob razlaganju Dalmatina še posebej peljimo tja, da si to jezikovno in grafično pomembno delo še natančneje ogledajo. Obenem jih lahko opozorimo na tisk v tujini, na prevoz knjig v domovino in podobno. Ob koncu poglavja, ko bi bila snov še živa, jih peljimo v Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani, da si v rokopišnem oddelku ogledajo še druga dela. (Obisk bi morda zvezali z ogledom kakšne predstave v Drami.)

Praksa kaže, da je ob normalnem delu časa prej premalo kot preveč. Pri morebitnih suplencah pa lahko posežemo po Cvetniku naše reformacijske misli in preberemo kako povest ali pesem. Tako se dijaki sami spomnijo, da so brali v četrti odlomek iz Tavčarjeve povesti *Vita vitae meae* in Aškerčevo Slovensko legendo. Morda poznajo tudi Jurčičevega Jurija Kobilu. Ob vseh leposlovnih tekstih s protestantovsko tematiko bi lahko poudarili razgibanost časa, ki je spodbudila naše pisatelje in pesnike k oblikovanju. Če pa zaradi pomanjkanja časa ne moremo uporabiti Cvetnika, vsaj opozorimo na nekatere povesti (*Vita vitae meae*, Grajski pisar, na odstavke v Visoški kroniki in V Zali itd.) in nasvetujemo, naj jih prebero. Morda nas bo ta ali oni prizadevnejši dijak poslušal in si s tem poglobil stik s protestantizmom.

Ali naj dijaki obdelajo za domačo ali za šolsko nalogo kako literarno temo iz protestantizma? Literarne teme so kaj pogoste pri šolskih nalogah: strnjene oznake obdobj, oznake posameznih osebnosti ali motivično zaključenih skupin pesmi itd. Naslovi večkrat mnogo obetajo, a izpolnitev je drugačna. Dijaki namreč v nalogah pogosto reproducirajo profesorjevo predavanje. Tudi kadar si ob branju del sami ustvarijo sliko tega ali onega pisatelja, često podajajo v deloma preoblikovanih stavkih profesorjeve besede, saj je to laže kot najti za lastne, morda še ne dovolj jasne sodbe svoj izraz, posebno še v omejenem času ene šolske ure. (Seveda se pa vedno najde kak dijak, ki ume povedati kaj svojega.) Če je torej tako že z obdelavo tém iz novejšje književnosti, ki je dijakom bližja in tudi sicer mikavnejša, potem moramo še prej pričakovati nekakšno obnovo pri obdelavi starejšega slovstvenega obdobja. Joža Mahnič je svetoval v predavanju Metodološki prijemi pri pouku literarne

zgodovine, naj bi literarnozgodovinske naloge predstavljale »preglede čez širšo snov ali pa samostojne rešitve zastavljenih vprašanj«, in za primer iz protestantovske književnosti navedel naslov Delo in pomen naših protestantov (Zglašena sinteza). Nemška metodičarka Suzana Engelmann pa je bila že v dvajsetih letih tega stoletja za omejitve literarnozgodovinskih tem, zlasti takih, ki presegajo dijakovo zmogljivost in so le reprodukcije profesorjevih besed. Zaradi odmaknjenosti protestantovske književnosti bi dijakom ne kazalo dajati nobene ože opredeljene literarne naloge, ne domače, še manj pa šolske. Pač pa Mamuzić (Ogledi iz srpsko-hrvatske nastave u srednjim školama, Beograd 1939) v poglavju o spisju govori o literarnih oznakah bodisi posameznih pisateljskih osebnosti, bodisi odlomka iz življenja, kakor so ga dijaki mogli spoznati iz kakega dela. Taka vrsta spisja bi se v našem primeru gotovo obnesla in bi poživila pouk (Kako si predstavljam Primoža Trubarja, Trubar piše prvo slovensko knjigo, Dalmatin pripravlja Biblijo in podobno). Pri takem literarnem opisu mora dijak združiti znanje s fantazijo, ki mu oživi osebnost in njeno delo. Njegova aktivnost je s tem nedvomno mnogo večja, večje pa bi bilo bržkone tudi veselje, s katerim bi se lotil dela. Take naloge so nekako na meji med prostim in literarnozgodovinskim spisom. Da dijaki vedo, kaj od njih pričakujemo, jim pojasnimo, naj napišejo sestavek, ki bi mogel imeti podnaslov: Odlomek iz povesti ali romana. Bil bi seveda poskus, kako se kaj takega obnese. Ta ali oni, ki ima rahlo pisateljsko žilico in bogatejšo domišljijo, utegne sestaviti kar zanimivo literarnozgodovinsko zgodbo.

Časovno bi poglavje o slovenski protestantovski književnosti lahko razdelili na devet šolskih ur. Za uvodno poglavje o vzniku in razvoju reformacije na Slovenskem bi porabili eno uro, za Trubarja tri (v ta okvir bi spadalo tudi glavno seznanjanje z jezikom in pisavo naših protestantov), za Krelja in Bohoriča po eno uro, za Dalmatina dve (eno uro za ogled Biblije v muzeju), zaključno sintetično poglavje o pomenu protestantizma pa bi tudi zahtevalo eno uro.

Lino Legiša

PREZRT FELJTONIST POKLUKAR

V ljubljanskem Narodnem muzeju imajo shranjeno zapečateno škatlo in v nji predlog za občeslovanski in vesoljni alfabet. Dobrih sto let že zastonj čaka, da se bo kdo odločil in prinesel tri tisoč goldinarjev, ki so določeni za odkup, s katerim bi osrečil v pisavi tako neenotno človeštvo. Ne vem, koliko bi bilo treba plačati danes, ko goldinarjev ni več, morda bi se po toliko slabih zamenjavah celo uredilo, da to ne bi bil velik denar. Ali če se že svoj čas niso zmenili za ta izum, kaže, da se tudi zdaj ne bojo. Bogoslovni profesor Jožef Poklukar, ki je njegov avtor, se je trudil že od konca dvajsetih let, preden je prišel 1851 s svojim prvim predlogom na dan. Za njim je do 1861 poskusil srečo še osemkrat, vsakokrat z nekaj predrugačenim sistemom. Kolikokrat je dal rezati nove črke in s tiskanim zgledom dokazoval porabnost in imenitnost svoje rešitve, naletel pa je na gluha ušesa tako v Münchnu kakor v Moskvi, kamor se je obrnil, in seveda prav tako doma. Tu je Bleiweis še to pripominjal, da je škoda denarja, ki ga je učenjak izdajal za take poskuse, ker bi se bil z njim drugače bolj zaslužen zapisal v našo literaturo, če bi ga bil porabil